

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА ГАЛУЗЕВОГО ПРАВА**

РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконав: студент IV курсу 12-492 групи
Спеціальності 081 «Право»
Освітньо-професійної програми «Право»

Войтков Деніс Валерійович

Керівник: д.ю.н., професор Саїнчин О.С.

Рецензент: директор Регіонального
Центру з надання безоплатної
вторинної допомоги у Херсонській
області, адвокат Єлісєєва М.І.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Криміналістична характеристика терористичних актів	5
1.1 Способи вчинення терористичного акту.....	5
1.2 Особа злочинця.....	9
1.3 Слідова картина.....	14
РОЗДІЛ 2. Особливості розслідування терористичних актів	20
2.1 Особливості організації розслідування терористичних актів.....	20
2.2 Тактика окремих слідчих дій.....	21
ВИСНОВКИ	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	30

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах сьогодення тероризм являє серйозну загрозу безпеці світової спільноти і нашої держави, зокрема. Важлива роль у боротьбі з тероризмом приділяється проблемам розслідування вчинених терористичних актів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана згідно з розробленим кафедрою галузевого права факультету бізнесу і права ХДУ планом проведення актуальних наукових досліджень та у відповідності до ініціативної теми кафедри («Теорія та практика реформування галузевого законодавства України», № 0118U006817).

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає в тому, щоб на основі сучасних наукових досліджень науки криміналістики проаналізувати окремі елементи криміналістичної характеристики терористичного акту (способи вчинення, особу злочинця та слідові картину), розглянути особливості розслідування терористичних актів та тактику окремих слідчих дій, що проводяться на початковому етапі розслідування (огляду місця події, допиту потерпілого і свідків, призначення судових експертиз).

Мета роботи обумовлює вирішення наступних завдань:

- проаналізувати та узагальнити способи вчинення терористичного акту, відомості про особу злочинця та слідові картину;
- визначити особливості розслідування терористичних актів;
- визначити особливості тактики окремих слідчих дій при розслідуванні терористичного акту.

Об'єкт дослідження є злочинна діяльність щодо вчинення терористичного акту та діяльність з розслідування зазначеної категорії злочинів.

Предмет дослідження є окремі елементи методики розслідування терористичних актів.

Методи дослідження. Основним методом є діалектико-матеріалістичний метод пізнання.

При написанні роботи застосовувалися методи системно-структурного та статистичного аналізу, формально-логічний метод (при дослідженні способу вчинення злочину та слідової картини).

Методи порівняння, типологічний, кількісного і якісного аналізу були застосовані при розгляді питання щодо особи злочинця.

Практичне значення одержаних результатів. На основі сучасних криміналістичних наукових розробок розширені знання про окремі елементи криміналістичної характеристики терористичного акту.

Апробацію результатів дослідження здійснено в збірнику наукових праць студентів «Магістерські студії» (2020 р.).

Структура роботи визначено у відповідності до мети, завдань і предмету дослідження та включає в себе вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ

1.1 Спосіб вчинення терористичних актів

Ч. 1 ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» визначає тероризм як «суспільно небезпечну діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей» [19, с. 1].

Ч. 1 ст. 258 Кримінального кодексу України (далі – КК) дає визначення терористичного акту: «терористичний акт, тобто застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або не вчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою» [17, с. 681].

Спираючись на законодавчі визначення тероризму та терористичного акту, розглянемо важливе для швидкого і повного розслідування терористичних актів питання способу вчинення зазначеного злочину. Тим більше, що ст. 91 Кримінального

процесуального кодексу України (далі – КПК) у п. 1 ч. 1 передбачає, що спосіб вчинення будь-якого злочину підлягає доказуванню.

Ми погодимось з Г.О. Чорним, який зазначає, що «спосіб вчинення злочину передбачає наявність дій, спрямованих на підготовку до вчинення терористичного акту, безпосереднє вчинення злочину та дії, спрямовані на приховування вчиненого злочину» [25, с. 228].

Підготовка до вчинення терористичного акту, як правило, є досить тривалою і ретельною. Вона складається з:

1) фінансування терористичного акту. Наприклад, відома у світі терористична організація «Аль-Каїда» значну частину своїх фінансових потоків направляє на фінансування терористичних актів із захопленням заручників;

2) розробки плану. При розробці плану вчинення терористичного акту визначається мета терористичного акту (залякування, вплив на прийняття рішень органів влади, провокації воєнного конфлікту та ін.), шляхи її досягнення, обирається місце (як правило, великого скупчення людей), час (як правило «пік»), знаряддя вчинення, визначається кількість та професійні вміння осіб, які будуть задіяні для вчинення злочину, проводиться попередня розвідка, підшукуються знаряддя та засоби, зокрема засоби зв'язку, визначаються етапи і конкретні дії виконавців на кожному етапі та ін.;

3) «підшукування та вербування осіб» [25, с. 228], майбутніх терористів;

4) спеціальна підготовка терористів (проходження навчання). «Підготовка терористів здійснюється, як правило, у спеціально створених для цих цілей таборах і полігонах, із залученням інструкторів» [5, с. 375];

5) вивчення досвіду вчинення подібних терористичних актів;

6) вивчення тактики дій правоохоронних органів при запобіганні аналогічним злочинам, при їх припиненні;

7) пошук (здобування, наприклад, шляхом придбання) або виготовлення (пристосування) засобів і знарядь та їх перевірка (зброї, вибухових предметів, пристроїв і речовин, транспортних засобів, документів та ін.). Зауважимо, що найчастіше терористи обирають в якості знарядь вчинення вогнепальну зброю та вибухові пристрої різного способу виготовлення (саморобні, кустарні, заводські), зокрема одноразового використання;

8) озброєння терористів;

9) «планування дій, спрямованих на приховання злочину» [25, с. 228]. Наприклад, виготовлення спеціальних схованок або підшукування нежитлових приміщень та ін.

Аналіз нормативно-правової бази та наукових публікацій із зазначеного питання показав, що типовими способами вчинення терористичного акту є:

1. Погроза вчинення терористичного акту. «Погрози здійснюються безпосередньо особі або державному чи іншому органу, яким вона адресована, з використанням технічних засобів (радіо, телебачення, мережа Інтернет та ін.) та через третіх осіб. Висловлення погрози може супроводжуватися повідомленням про особу злочинця та бути анонімною в момент її передачі адресатові» [24, с. 13].

1. Напади (відкриті, із засідки). Наприклад, на об'єкти підвищеної небезпеки: підприємства хімічної промисловості або атомні станції.

2. Застосування зброї.

3. Застосування вибухових та інших смертоносних пристроїв. Такі терористичні акти є найнебезпечнішими. Так, у грудні 2005 року 2 жінки підірвали себе в аудиторії поліцейської академії в Багдаді, вбивши 27 чоловік.

4. Захоплення літаків, морських суден тощо. Так, 8 березня 1988 родині Овечкіних спробувала захопити літак Ту-154 з метою втечі за кордон.

5. Захоплення адміністративних будівель.

6. Вбивство вищих посадовців держави, посадових осіб спецслужб.

8. Мінування об'єктів (транспорту, житла, військових об'єктів, місця проживання жертв тощо).

9. Вчинення аварій на об'єктах життєзабезпечення населення.

10. Застосування отруйних речовин. Наприклад, шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних, хімічних речовин, біологічних агентів або токсинів або подібних їм.

11. Застосування радіації або радіоактивного матеріалу.

12. Поширення епідемій, епізоотій та епіфітотій.

13. Вчинення підпалів адміністративних будівель, житлових будинків, квартир, дач, автомобілів та іншої власності.

14. Розповсюдження мікробів. Наприклад, зараження джерел води.

15. Захоплення та утримання заручників.

Але найбільш типовими способами вчинення терористичних актів вважаються вибухи «із застосуванням вибухових речовин і пристроїв (63,5% від усіх способів злочину), а також захоплення заручників (28,8%)» [7, с. 185].

Щодо приховування злочину, що розглядається, необхідно відзначити, що, як правило, терористи не «...намагаються приховати саму подію та її наслідки, навпаки, вони вчиняють такі дії, щоб вона стала відома якнайбільшому колу осіб» [25, с. 228]. Наприклад, відкрито використовують у громадських місцях вибухові пристрої, розміщують у засобах масової інформації, найчастіше у мережі «Інтернет», безпосереднє вчинення самого злочину.

Разом з тим злочинці можуть застосовувати: прийоми маскуваня (використання глушителя на зброї, перебиття ідентифікаційних номерів на автототранспорті або придбання його за довіреністю, маскуваня місць знаходження терористичних організацій та ін.), знищення знарядь злочину (знищення автотранспорту, номерів на зброї, знищення інформації та її носіїв тощо), знищення, утаювання або фальсифікацію інформації, непомітний відхід з місця вчиненого злочину тощо.

Отже, можна зробити висновок, що найтипівішими (найрозповсюдженішими) способами вчинення терористичних актів є: напад, мінування об'єктів, застосування вогнепальної зброї, вибухових пристроїв та захоплення заручників.

1.2 Особа злочинця

Особа злочинця є обов'язковим елементом криміналістичної характеристики злочинів.

Більшість учених-криміналістів характеризують її з погляду психологічних, кримінологічних, кримінально-правових та інших аспектів (Р.С. Белкін, В.О. Коновалова, Н.І. Клименко, В.Г. Лукашевич та ін.).

Вивчивши та проаналізувавши різні погляди з цього питання, ми погодимось з О.Н. Колесніченком, який до комплексу особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики включав «всі ознаки, які можуть служити визначенню ефективних шляхів для встановлення, розшуку і викриття злочинця. Така система ознак особи злочинця включає ознаки демографічні, а також ознаки, що відображають моральні, психологічні й інші особливості» [10, с. 39].

Але, перед тим як розглянути характеристику особи злочинця, зауважимо, що, на жаль, відсутні фундаментальні наукові (кримінально-

правові, кримінологічні, криміналістичні та інші) дослідження характеристики особи злочинця-терориста.

Стосовно діяльності терористичних організацій поняття «особа злочинця» може виступати в декількох значеннях: «група, організація, виконавець. Особа злочинця (відповідно злочинної організації або групи) і особа виконавця мають різні характеристики» [12, с. 729].

Терористичні акти найчастіше за все вчиняють чоловіки (95%), віком від до 20 до 35 років, як правило, які не працюють, з неповною або з повною загальною середньою освітою, але терористом може бути і жінка (5%). Багато з жінок є саме ідеологами тероризму, самі вчиняють терористичні акти (Віра Засулич, Софія Перовська). До речі, багато терористичних організацій використовує саме жінок для вчинення терористичного акту (латиноамериканські групи, Червоні бригади та ін.).

Безпосередні виконавці, це, як правило, військовослужбовці, які пройшли гарячі точки або АТО, співробітники правоохоронних органів та спеціальних підрозділів.

П.Д. Біленчук звертає увагу на те, що «у терористичних організаціях, що займаються наркобізнесом, який забезпечує високий прибуток, особливо високою є частка молоді, що не має спеціальності» [5, с. 377].

Щодо етнічного складу, то тероризм не має національності. Виняток становить так званий релігійний тероризм. Найактивнішу участь у ньому беруть мусульмани.

Вважаємо, що у контексті цього питання інтерес становлять особистісні, вольові якості, професійні навички, ставлення до потерпілих.

Якщо говорити про особистісні якості, то терористи характеризуються високим ступенем агресивності, проявляють особливу зухвалість, цинізм, брутальність, жорстокість, впевнені у своїй перевазі

над оточуючими. Вони готові на будь-яку розправу з тими, хто перешкоджатиме їм у досягненні своїх цілей.

Особливі зразки зухвалості, цинізму та особливої жорстокості терористи демонструють при захопленні заручників.

На думку психологів, терористам характерна імпульсивність, упередженість оцінок, дратівливість, збудливість, відсутність належного самоконтролю. Деякі вчені припускають, що «терористи за своїми психологічними особливостями близькі до вбивць» [24, с. 13].

Як свідчать наукові дослідження та слідчо-судова практика, терористам властиві високі вольові якості, наполегливість у досягненні мети (бажання придбати якнайбільше зброї, виготовити вибухових пристроїв, вчинити якнайбільше пострілів або вибухів).

«Переважно це абсолютно розумні люди. Особи, які здатні набиратися досвіду і робити практичні висновки» [14, с. 211].

«Особи, які стають на шлях вчинення терористичних актів, зазвичай мають професійні навички у поводженні з вогнепальною зброєю, обізнані з технологією виготовлення та правилами поводження з вибуховими речовинами» [9, с. 11]. Такі знання застосовуються при виборі вдалого місця та часу вчинення терористичного акту, підшуканні знаряддя, прихованні злочину та ін. Так, особа, яка вчиняє терористичний акт з використанням вибухових пристроїв - це, як правило, спеціалісти-вибухотехніки, сапери, шахтарі, учасники бойових дій.

Терористичні акти вчиняють:

- релігійні терористи. «Для релігійного терориста акт насильства, в першу чергу, розцінюється як релігійний обов'язок в ім'я «спасіння» та утвердження «істинної віри» [2, с. 271]. Так, у 1995 році японська релігійна секта «Аум Сінрікьо» застосувала зброю масового ураження в токійському метро;

- терористи-фанатики – це особи, які вмирають «за справу»;

- терористи-камікадзе – це ті, хто завідомо іде на смерть. Так, вважається, що перша атака терористів-камікадзе відбулася 21 жовтня 1944 року. Вона була направлена проти флагману австралійського флоту «Австралія». Літак, озброєний 200-кілограмовою бомбою, торпедував «Австралію». 30 чоловік команди «Австралії» загинули. Пілот-камікадзе також;

- терористи-кримінальники, терористи, які вчиняють терористичні акти з використанням зброї або вибухових пристроїв;

- терористи-найманці – це особи, яким важливо одержати гроші за вчинення терористичного акту;

- терористи-ідеологи – це ті, хто «замовляють» терористичний акт і оплачують його виконання;

- терористи-політики – особи, які вчиняють терористичний акт за так звану «ідею» тощо.

Терористичні акти нерідко вчиняють групою осіб з чітким розподілом ролей.

Ми підтримуємо думку М.В. Савчука, що групи можуть бути трьох видів: «проста група осіб, організована (терористична) група; злочинна (терористична) організація» [20, с.100].

«Відмінність між організованою (терористичною) групою і злочинною (терористичною організацією) полягає в тому, що терористична група створюється для вчинення конкретного терористичного акту чи кількох таких актів, а злочинна (терористична) організація має діяти невизначений час, займатися терористичною діяльністю постійно, до досягнення певної мети» [17, с.682].

Деякі науковці класифікують терористичні групи і за такими підставами: «а) залежно від характеру цілей: політичні, національно-сепаратистські, націоналістичні, релігійні, кримінально-корисні; б) за характером дій: ведуть довгу і регулярну війну та такі, що здійснюють

одноразові операції; б) за масштабами дії: регіональні, міжрегіональні, міжнародні» [17, с.100].

Злочинна організація або група має досить складну структуру, яка передбачає ієрархію в системі як організації, так і підпорядкованості. «Терористичні акти плануються, ролі окремих осіб розподіляються, виконавці, що обираються (призначаються), нерідко мають дублерів» [12, с. 728].

«Міжнародний тероризм може об'єднувати низку терористичних груп у різних регіонах світу» [21, с. 162-163].

Очолюють терористичні групи (організації) лідери (організатори). П.Д. Біленчук класифікує їх за такими ознаками: «натхненники; ініціатори; організатори; лідери змішаного типу; лідери, що не тільки безпосередньо керують злочинними діями, а й виявляють активність у створенні терористичних груп і забезпечують їхнє функціонування» [5, с. 378].

Узагальнення наукових публікацій, статистичних даних показують, що лідерами (організаторами) терористичних актів переважно є чоловіки віком від 35 до 45 років – 60%.

Отже, підсумовуючи зазначене, зробимо висновок: найбільш небезпечнішими терористами є релігійні терористи, терористи-фанатики та терористи-кримінальники. Терористам властиві певні професійні якості (з виготовлення вибухових пристроїв, влучної стрільби тощо). Організаторами терористичних груп (організацій) є переважно чоловіки, віком від 35 до 45 років.

1.3 Слідова картина

М.В. Салтевський слідову картину визначив як «єдність матеріальних та ідеальних слідів злочину, під якою він розуміє матеріальну й ідеальну слідову обстановку, яка відображає та зберігає різноманітну інформацію про конкретну подію злочину та особу, яка його вчинила» [22, с. 148–151].

Очевидно, що складовою частиною слідової картини є сліди і обстановка злочину.

У контексті нашої роботи розглянемо сліди та обстановку злочину (місце, час і умови вчинення) терористичного акту, але при цьому зауважимо, що «при вчиненні терористичного акту, як правило, залишається багато слідів самого теракту та майже немає слідів, які б вказували на конкретну особу, яка його здійснила» [5, с. 376.].

Сліди бувають ідеальними і матеріальними.

Ідеальні сліди, за В.Ю. Шепітьком, - це «сліди, що містяться в пам'яті людини» [26, с. 323].

До матеріальних слідів відносять сліди-відображення, сліди-предмети, сліди-речовини.

«Слідами-відображеннями є матеріальні копії слідоутворюючих об'єктів, локальні та периферійні. Слідами-предметами є всі матеріальні предмети, які мають усталену зовнішню форму. Слідами-речовинами є частини (об'єми) цілої сипкої, рідкої, газоподібної речовини». [22, с. 150].

До ідеальних слідів, як елементу типової слідової картини, необхідно віднести показання: потерпілих, свідків, у тому числі понятих, яких можуть допросити в якості свідків, підозрюваних, обвинувачених, експертів, що отримані в ході досудового слідства.

Потерпілі і свідки можуть розповісти про «акустичний ефект вибуху, що зумовлений дією на органи слуху, світловий вплив на стан

зору людини, що носить короткочасний характер і у свідомості людей відображається інтенсивність світлового спалаху, форма та колір полум'я, наявність диму, його забарвлення, запахові відчуття, найчастіше сприймається запах згорілого пороху, а запахи продуктів вибуху або вибухових речовин розпізнаються рідко. Зазначені сліди формуються в умовах сильного стресу особи, яка постраждала чи була очевидцем» [20, с. 92].

При захопленні повітряних, морських суден, автотранспорту члени екіпажу, його обслуговуючий персонал, пасажери, водії, громадяни, які захоплені в якості заручників, можуть свідчити про дії злочинців.

В якості свідків допитуються й особи, до яких терористи звернулися з проханням доглянути валізи, сумки тощо.

Безсумнівно, важливою інформацією володіють і співробітники спецпідрозділів, які брали участь в операції зі звільнення захопленого об'єкту або заручників.

Поняті, яких допитують в якості свідків, можуть дати свідчення про дотримання вимог чинного законодавства при проведенні тієї чи іншої слідчої дії, і їх свідчення підтверджують або спростовують допустимість і достовірність зібраних слідчим доказів.

Підозрювані, обвинувачені можуть дати свідчення про підготовку до вчинення злочину (обставини вербування, підшукування знаряддя, фінансування злочину, мотиви вчинення, осіб, які брали участь у вчиненні терористичного акту (замовника та ін.)), безпосередні дії при вчиненні злочину, місцезнаходження речових доказів, очікуваний від злочинних дій результат тощо.

Якщо говорити про допит експерта, якого також допитують в якості свідка, то необхідно зауважити, що у КПК України відсутня стаття, яка регламентує допит експерта на досудовому слідстві. Чинним КПК України регламентовано допит експерта в суді (ст. 356 КПК

України). Але в ч. 5 ст. 69 КПК України зазначено: «Експерт зобов'язаний: прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту» [15].

Доцільно, як слушно зауважує, О. В. Селіна допит експерта починати «ні вільною розповіддю про все, що відомо у справі, а постановкою конкретних питань, які потребують роз'яснення або доповнюють питання, вирішені у висновку експерта» [23, с. 73].

Треба зазначити, що при цьому допит експерта не є складовою частиною висновку або його продовженням.

При допиті експерта отримуються роз'яснення та доповнення до змісту та окремих положень його висновку, методики проведення експертизи, застосування певних техніко-криміналістичних засобів, або інших науково-технічних засобів, метрологічних характеристик, умов відбору експериментальних зразків, діагностичні та ідентифікаційні ознаки досліджуваного об'єкту, що виявлені у ході проведення експертизи, окремих термінів, застосовуваних у висновку тощо.

Експерт може бути допитаний в якості свідка, як і поняті, про дотримання вимог чинного законодавства при проведенні тієї чи іншої слідчої дії, учасником якої він був.

До типових матеріальних слідів вчинення терористичного акту можна віднести:

- 1) сліди транспортних засобів;
- 2) сліди залишків вибухового пристрою;
- 3) сліди вибуху;
- 4) сліди пострілу;
- 4) продукти вибуху вибухової речовини;
- 5) сліди використання зброї (кулі, гільзи, частки пороху);
- 6) пошкоджений одяг або його частини;
- 7) «ураження людей (трупи і частини трупів)» [23, с. 73];
- 8) сліди ушкоджень на тілі потерпілих;

- 7) сліди біологічного походження (найчастіше сліди крові);
- 8) хімічне приладдя, кухонний посуд в якому виготовлялася отрута або вибухові речовини;
- 8) «сліди використання тайників» [20, с. 85];
- 9) «сліди підробки у документах (підчистка, дописка, заміна частини документа, підробка відтисків печаток і штампів тощо)» [4, с. 231–232] тощо.

Необхідно також зауважити, що сліди терористів, які можуть їх ідентифікувати на місці події виявляють вкрай рідко, але ж можна виявити недопалки, частки пошкодженого одягу і взуття, сліди рук і взуття (особливо якщо захоплені заручники), мікрочастки тощо.

Питання обстановки вчинення злочину досліджували багато вчених-криміналістів.

Так, М.П. Яблоков вважає, що «обстановка об'єднує в собі речові, просторові, часові та поведінково-психологічні чинники, які створюють відповідні умови у певному середовищі життя або діяльності» [27, с. 61-62].

Р.С. Белкін зазначав, що «обстановка події або злочину – це конкретна життєва ситуація, яка включає, окрім матеріальної обстановки місця події, також інші елементи: поведінку учасників, різні обставини, які сприяли або перешкоджали діям цих учасників, хронологічну характеристику події, психологічні стосунки, що виникали між учасниками події» тощо [3, с. 139-140].

Але ми погодимось з В.А. Образцовим, що обстановка вчинення терористичного акту – це «...безпосереднє місце, час, умови й інші особливості зазначеної життєвої ситуації» [18, с. 94].

Розглянемо цей складовий елемент слідової картини докладніше.

«Значні акції тероризму місцями для вчинення обирають найбільші місця скупчення народу — великі офіси (Америка),

видовищні заходи (Москва), пляжі (Нова Зеландія), магазини і ресторани (Ізраїль)» [12, с. 726].

Наприклад, терористичний напад у Нью-Йорку і Пенсильванії (США) 11 вересня 2001 року, коли терористи-смертники захопили пасажирські літаки і скерували їх на життєво важливі об'єкти, політичний (державний) тероризм з боку Російської Федерації при анексії Криму в 2014 році, терористичний акт у Луцьку 21 липня 2020 року, коли Максим Кривош захопив автобус із заручниками тощо.

Проаналізувавши зазначені й інші акти тероризму, ми дійшли висновку, що їх відмітною рисою є масштабність.

«Терористичні акти, що мають менш масштабний характер, вчинюються шляхом підризу житлових будинків, окремих приміщень, транспортних засобів» [12, с. 726].

Щодо умов вчинення терористичних злочинів: «стосовно терористичних злочинів існують інші умови, що характеризують обстановку, яка полегшує таку злочинну діяльність. До таких умов можна віднести:

а) відсутність належного контролю за пересуванням біженців із різноманітних регіонів, у числі яких можуть знаходитися особи, що здійснюють терористичну діяльність;

б) відсутність необхідних підрозділів з охорони об'єктів, що становлять найбільший інтерес для терористів;

в) відсутність масових профілактичних заходів, спрямованих на попередження проникнення на ті або інші об'єкти осіб, що вчиняють терористичні акти;

г) відсутність спеціально створених органів по боротьбі з тероризмом, що мають різноманітні функції, в тому числі і розвідувальні, та забезпечують охорону суспільства від терористичних посягань» [12, с. 727].

Щодо часу вчинення терористичних актів, то узагальнивши статистичні дані з цього питання, ми дійшли висновку, що це, як правило, час «пік». Це пов'язано з тим, що метою терористів є дестабілізація обстановки, тиск на владу, знищення великої кількості людей, завдання великих матеріальних збитків, залякування населення та ін.

Так, увечері, близько 19.00, колишній військовий Олексій Белько, бігаючи мостом метро біля станції «Лісова» у м. Києві, обіцяв його підірвати.

Зробимо висновок. При вчиненні терористичних актів злочинці залишають різноманітні ідеальні та матеріальні сліди: у пам'яті потерпілих, свідків, підозрюваних обвинувачених, експертів, сліди транспортних засобів; вибухових пристроїв і речовин, пострілу, вибуху, ураження людей, біологічного походження та ін. Місцем вчинення терористичного акту, зазвичай, є місця великого скупчення людей, час – час «пік», умови – відсутність належних попереджувальних (профілактичних) заходів відсутність належного контролю з боку влади, неналежна охорона об'єктів, що цікавлять терористів тощо.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ

2.1 Особливості організації розслідування терористичних актів

Особливості організації розслідування терористичних актів зумовлені насамперед специфічністю даного злочину. Вона полягає в наступному:

1) Для розслідування терористичного акту, як правило, залучаються фахівці різних галузей (експерти-вибухотехніки, судові медики, експерти-криміналісти, пожежники, мінери та ін.), які використовують спеціальні, іноді незвичні технічні засоби (металошукачі, газоаналізатори, вибухозахисні контейнери, магніти, рентгенівську техніку та ін.).

2) «Дуже часто огляд місця події проводиться в умовах рятувальних робіт» [1; 8].

3) Як правило, для розслідування терористичних актів створюються слідчі групи, слідчі бригади, навіть міжвідомчі. Це пов'язано не тільки з тим, що розглядуваний злочин є резонансним, а більше з певними складностями його розслідування.

4) Визначаються місця для зберігання матеріалів кримінального провадження для запобігання їх знищення пособниками затриманих терористів та місця для зберігання речових злочинів.

5) У випадку захоплення заручників проводиться спільна спецоперація силами і засобами Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства оборони.

6) Швидкому, повному і всебічному розслідуванню терористичного акту, як правило, перешкоджає добре організована, з корумпованими зв'язками та добрим фінансуванням злочинна терористична організація.

Усі перераховані та інші фактори повинні бути враховані при організації розслідування терористичного акту.

Для швидкого і повного розслідування терористичного акту розроблюється узгоджений (з елементами взаємодії) план розслідування (з урахуванням проведення негласних розшукових заходів), задіюються всі структури правоохоронних органів, швидко і централізовано оброблюється доказова і криміналістично значуща інформація про вчинений терористичний акт і про схожі за способом вчинення розкриті і не розкриті терористичні акти.

Отже, організація розслідування терористичного акту має багато особливостей. Знання слідчим цих особливостей дозволить слідчим ефективніше розслідувати даний злочин.

2.2 Тактика окремих слідчих дій

На нашу думку, найважливішою, найскладнішою та найінформативнішою слідчою дією при розслідуванні тероризму є огляд місця події. Тактика проведення цієї слідчої дії досить детально описана та вивчена в криміналістичній і іншій літературі.

Зауважимо, що в чинному КПК України, на жаль, відсутня конкретна стаття, що регламентує її проведення. І тільки у ст. 237 КПК України окреслені деякі аспекти проведення всіх видів оглядів.

Основними завданнями огляду місця події при розслідуванні терористичного акту є: фіксація обстановки події, виявлення та вилучення слідів злочину, виявлення очевидців вчинення терористичного акту, збір іншої інформації, для швидкого розкриття та розслідування злочину.

Огляд місця події поділяється на три етапи. Розглянемо їх докладніше.

1. Підготовчий (до виїзду на місце безпосереднього вчинення злочину). Отримавши повідомлення про вчинення терористичного акту, черговий правоохоронного органу повинен: негайно доповісти про нього керівництву та повідомити взаємодіючі органи (експертну службу, вибухотехнічну службу, судово-медичне бюро тощо); забезпечити надання першої медичної допомоги потерпілим, шляхом виклику на місце «Швидкої допомоги»; забезпечити безпеку всіх учасників слідчої дії; «збереження доказової інформації (належний захист та охорону місця події, евакуацію осіб з місця події, обмеження доступу на цю територію, визначення порядку проведення огляду)» [16, с. 212]; «обмежити доступ представників засобів масової інформації та інших осіб до місця події» [11, с. 136]; запросити необхідних спеціалістів (зазвичай, це експерти-вибухотехніки, судово-медичні експерти, експерти-криміналісти, кінологи та ін.); забезпечити транспортом слідчо-оперативну групу. Питання необхідних техніко-криміналістичних засобів, підбору понятих доцільно вирішувати голові слідчо-оперативної групи – слідчому.

При прибутті на місце події члени слідчо-оперативної групи орієнтуються на місці події, надають першу медичну допомогу постраждалим (якщо вона ще не надана), запобігають настанню шкідливих наслідків вчинення терористичного акту, перевіряють охорону місця події, якщо вона не організована, то організують її, видаляють з місця події сторонніх осіб, слідчий інструктує учасників огляду, дає вказівку оперативному працівнику переслідувати злочинця, якщо це можливо, встановити очевидців вчинення злочину та опитати їх, якщо до огляду не запрошені поняті, то дати вказівку про їх запрошення, забезпечує індивідуальний захист від радіаційної чи хімічної небезпеки учасників огляду, визначає територію огляду.

2. Робочий етап. Робочий етап огляду поділяється на: загальний огляд і детальний огляд.

Вивчивши та узагальнивши думки вчених-криміналістів, ми вважаємо, що доцільніше огляд місця вчинення терористичного акту проводити по секторах, починаючи з місця безпосереднього вчинення (наприклад, з епіцентру вибуху), а сектори оглядати лінійним способом.

Безпосередній огляд починається після доповіді експерта-вибухотехніка про безпечність території огляду.

На стадії загального огляду швидко візуально оглядається місце вчинення, при цьому в руки нічого не беруть.

При такому огляді визначаються місця, звідки очевидці могли бачити злочинця, сліди, що можуть мати відношення до події (їх необхідно позначити табличками з номерами), застосовується службово-розшукова собака, визначаються вузлові ділянки огляду та точки здійснення фотозйомки.

По закінченню загального огляду починається детальний. У процесі детального огляду здійснюється пошук слідів, їх послідовний, ретельний огляд із застосуванням техніко-криміналістичних засобів, опис виявлених слідів у протоколі огляду, їх вилучення та додаткова фіксація.

Як додаткові способи фіксації застосовують фото- та відеозйомку. Використовуються всі відомі методи фото- та відеофіксації. «Значно підвищує ефективність огляду місця події, де вчинено масштабний терористичний акт, фото- та відеозйомка із застосуванням квадрокоптерів» [16, с. 213].

При огляді місця вчинення терористичного акту слідчому доцільно найбільш уважно оглянути: тілесні ушкодження на трупі, пошкодження одягу постраждалих, залишки вибухових пристроїв, речовин, сліди вибуху, сліди холодної або вогнепальної зброї, сліди використання зброї, місце утримання заручника, сліди заручників, сліди присутності злочинців та сліди їх діяльності, сліди транспорту, на якому,

можливо, злочинці прибули на місце події, інформаційні сліди (комп'ютери, електронні носії інформації) тощо.

3 На заключному етапі здійснюється повна фіксація ходу і результатів проведення огляду за допомогою протоколу огляду місця події.

Допит потерпілих і свідків є важливою інформаційною слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні терористичних актів.

Допит потерпілих і свідків передбачений ст. 224 КПК України, а допит потерпілого і свідка у судовому засіданні - ст. 225 КПК України.

Доцільно починати такий допит з вільної розповіді потерпілого, а потім переходити до детальних запитань. При цьому необхідно враховувати психоемоційний стан потерпілого, його стан здоров'я та відношення до вчиненого злочину.

Під час допиту потерпілого з'ясовуються: стан потерпілого (психічний стан, наявність хвороби, стан сп'яніння, стан зору, слуху) на момент допиту та на момент вчинення злочину, погодні умови, видимість і освітлення місця вчинення злочину, обставини вчиненого злочину (місце, час, умови), причини за яких потерпілий опинився на місці вчинення злочину, обставини, що передували вчиненню злочину, відомості про осіб, які, крім потерпілого, знаходилися на місці події під час вчинення злочину, кількість злочинців і їх прикмети (бажано скласти словесний портрет для подальшого складання фотороботу), їх озброєність, особливості словесного спілкування злочинців між собою, характер дій злочинців, погрози з боку сторонніх осіб, припущення щодо можливого злочинця, способи проникнення злочинців на місце події і напрями їх відходу, які сліди злочинці могли залишити на місці події, можливість впізнання злочинців потерпілим, тілесні ушкодження, що були заподіяні злочинцями потерпілому, чи переслідував потерпілий злочинців та ін.

Терміново допитуються свідки – очевидці вчинення терористичного акту, якщо такі встановлені, та особи, які першими виявили злочин. Такі очевидці, зазвичай, проживають або працюють у районі, де сталася подія.

У випадку захоплення заручників або будівель важливо допитати членів екіпажу повітряного, морського транспорту, їх обслуговуючий персонал, водіїв захопленого автотранспорту, пасажирів, жителів будинків та працівників адмінбудівель, співробітників правоохоронних органів, які проводили спецоперацію по звільненню заручників, осіб, які залучалися до охорони місця події тощо.

Тактика допиту свідка майже не відрізняється від тактики допиту потерпілого, якщо свідок повнолітній.

Питання, які ставляться свідкам, майже не відрізняються від питань, які ставляться потерпілому.

Під час допиту потерпілих, свідків доцільно використовувати план-схему місця події, його фотознімки або навіть допитати їх на місці вчинення терористичного акту.

Призначення судових експертиз. При розслідуванні терористичних актів виникає потреба у застосуванні спеціальних знань. Саме тому слідчий призначає судові експертизи.

Найпоширенішими є такі види експертиз: «вибухотехнічна, судово-балістична, фоноскопична, фізико-хімічна, трасологічна, судово-медична, судово-психологічна, судово-психіатрична. Враховуючи специфіку даного злочину та слідчої ситуації, можливе призначення й інших видів експертиз» [6, с. 42].

Судові експертизи бажано призначати негайно після виявлення слідів злочину.

Необхідно дотримуватися правил упаковки, зберігання речових доказів і тактики призначення судових експертиз.

Предметом дослідження судово-балістичних і вибухотехнічних експертиз є фактичні дані про вогнепальну зброю, боєприпаси, вибухові пристрої та речовини, а в деяких випадках і про особу, яка виготовила вибуховий пристрій.

Фоноскопична експертиза досліджує особливості голосу злочинця. При наявності зразків для порівняльного дослідження можлива ідентифікація голосу злочинця з представленим аудіозаписом.

Предметом дослідження трасологічних експертиз є фактичні дані про сліди транспортних засобів, взуття злочинця.

Предметом судово-медичних експертиз є фактичні дані про причини і час настання смерті, характер і локалізацію тілесних ушкоджень.

Судово-психологічна експертиза визначає психологічний стан потерпілого або злочинця, а в деяких випадках і свідка.

Судово-психіатрична експертиза надає відомості про осудність терориста.

Таким, чином на початковому етапі розслідування терористичних актів доцільно проводити огляд місця події, допит потерпілих і свідків та призначати судові експертизи.

ВИСНОВКИ

1. Найчастіше терористичні акти вчиняються за допомогою вибухів (із застосуванням вибухових речовин і пристроїв), а також шляхом захоплення заручників.

2. Терористичні акти найчастіше за все вчиняють чоловіки, віком від до 20 до 35 років, як правило, які не працюють, з неповною або з повною загальною середньою освітою, але терористом може бути і жінка. Безпосередні виконавці, це, як правило, військовослужбовці, які пройшли гарячі точки або АТО, співробітники правоохоронних органів, спеціальних підрозділів. Вони мають професійні навички у поводженні зі зброєю, знають технологію виготовлення та правила поводження з вибуховими речовинами.

3. До ідеальних слідів відносять показання: потерпілих, свідків, у тому числі понятих, підозрюваних, обвинувачених, експертів.

4. До типових матеріальних слідів вчинення терористичного акту можна віднести: сліди транспортних засобів; сліди залишків вибухового пристрою; сліди вибуху; сліди пострілу; продукти вибуху вибухової речовини; сліди використання зброї (кулі, гільзи, частки пороху); пошкоджений одяг або його частини; трупи і частини трупів; сліди ушкоджень на тілі потерпілих; сліди біологічного походження (найчастіше сліди крові); хімічне приладдя, кухонний посуд в якому виготовлялася отрута або вибухові речовини тощо.

5. Необхідно також зауважити, що сліди терористів, які можуть їх ідентифікувати на місці події виявляють вкрай рідко, але ж можна виявити недопалки, частки пошкодженого одягу і взуття, сліди рук і взуття (особливо якщо захоплені заручники), мікрочастки тощо.

6. Для швидкого і повного розслідування терористичного акту розроблюється узгоджений (з елементами взаємодії) план розслідування (з урахуванням проведення негласних розшукових заходів), задіюються

всі структури правоохоронних органів, швидко і централізовано оброблюється доказова і криміналістично значуща інформація про вчинений терористичний акт і про схожі за способом вчинення розкриті і не розкриті терористичні акти.

7. Основними завданнями огляду місця події при розслідуванні терористичного акту є: фіксація обстановки події, виявлення та вилучення слідів злочину, виявлення очевидців вчинення терористичного акту, збір іншої інформації, для швидкого розкриття та розслідування злочину.

8. При огляді місця вчинення терористичного акту слідчому доцільно найбільш уважно оглянути: тілесні ушкодження на трупі, пошкодження одягу постраждалих, залишки вибухових пристроїв, речовин, сліди вибуху, сліди холодної або вогнепальної зброї, сліди використання зброї, місце утримання заручника, сліди заручників, сліди присутності злочинців та сліди їх діяльності, сліди транспорту, на якому, можливо, злочинці прибули на місце події, інформаційні сліди (комп'ютери, електронні носії інформації) тощо.

9. Під час допиту потерпілого з'ясовуються: стан потерпілого (психічний стан, наявність хвороби, стан сп'яніння, стан зору, слуху) на момент допиту та на момент вчинення злочину, погодні умови, видимість і освітлення місця вчинення злочину, обставини вчиненого злочину (місце, час, умови), причини за яких потерпілий опинився на місці вчинення злочину, обставини, що передували вчиненню злочину, відомості про осіб, які, крім потерпілого, знаходилися на місці події під час вчинення злочину, кількість злочинців і їх прикмети (бажано скласти словесний портрет для подальшого складання фотороботу), їх озброєність, особливості словесного спілкування злочинців між собою, характер дій злочинців, погрози з боку сторонніх осіб, припущення щодо можливого злочинця, способи проникнення злочинців на місце події і напрями їх відходу, які сліди злочинці могли залишити на місці

події, можливість впізнання злочинців потерпілим, тілесні ушкодження, що були заподіяні злочинцями потерпілому, чи переслідував потерпілий злочинців та ін.

Питання, які ставляться свідкам, майже не відрізняються від питань, які ставляться потерпілому.

При розслідуванні терористичних актів найчастіше призначаються наступні судові експертизи: вибухотехнічна, судово-балістична, фоноскопична, фізико-хімічна, трасологічна, судово-медична, судово-психологічна, судово-психіатрична.

Таким, чином на початковому етапі розслідування терористичних актів доцільно проводити огляд місця події, допит потерпілих і свідків та призначати певні види судові експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асташов М.А. Понятие и принципы осмотра места происшествия по делам о криминальных взрывах. *Вестник Воронежского института МВД России*. 2001. № 1. С. 10-13.
2. Bruce Hoffman. Holy Terror: The Implications of Terrorism Motivated by a Religious Imperative. *Studies in Conflict and Terrorism*. Vol. 18. 1995. No. 4. Pp. 271–284.
3. Белкин Р.С. Собрание, исследование и проверка доказательств. Москва: Наука, 1966. 295 с.
4. Бишовець О.В., М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва та ін. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / За ред. М. А. Погорецького, Д. Б. Сергєєвої. Київ: Алерта, 2015. 536 с.
5. Біленчук П.Д., Гель А.П., Семаков Г.С. Криміналістична тактика і методика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За заг. ред. П.Д. Біленчука Київ: МАУП, 2007. 512 с.
6. Білик І.М. Особливості залучення експерта при розслідуванні терористичних актів: матеріали міжнародної науково–практичної конференції «Перспективні напрямки розвитку сучасної юридичної науки» 20-21 бер. 2015 р. м. Івано–Франківськ, 2015. С. 40–44.
7. Бойко О.П. Окремі проблеми початку та організації досудового розслідування у кримінальних провадженнях про вчинення терористичних актів. *Проблеми протидії проявам тероризму, сепаратизму та екстремізму в сучасних умовах*: матеріали міжнар. наук.–практ. конф. м. Дніпропетровськ, 25 верес. 2015 р. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2015. С. 185–187.
8. Брусницын В.И. Особенности осмотра места происшествия, связанного с криминальным взрывом. *Актуальные проблемы права*: Сб. науч. тр. Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2001. С. 82-85.

9. Іваненко В.О. Суб'єкти терористичної діяльності. Вісник Луганського держ. ун-ту внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2012. № 3. С. 106-119.
10. Колесниченко А.Н. Криминалистическая характеристика преступлений. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / Под ред. В.К. Лисиченко. Київ: Вища школа, 1988. С. 29-43.
11. Комісарчук Р. В. Особливості тактики огляду місця події при розслідуванні терористичних актів. *Наук. вісник Міжнар. гуманітарного ун-ту*. Серія «Юриспруденція». 2015. № 15. Т. 2. С. 135-138.
12. Коновалова В. Тероризм: проблеми методики розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук*. 2003. № 2-3. С. 721-732.
13. Конституція України: офіц. текст. К. : КМ, 2013. 96 с.
14. Кравчук І.А. Особа злочинця-терориста як елемент криміналістичної характеристики терористичного акту. *Форум права*. 2010. № 2. С. 210-216.
15. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення ????)
16. Курман О., Боднарук Т. Організаційно-тактичні особливості огляду місця вчинення терористичного акту. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 212.
17. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 05.04.2001 року / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Каннон, А.С.К., 2003. 1104 с.
18. Образцов В. А. О криминалистической классификации преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва, 1980. Вып. 33. С. 92-96.
19. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003р. № 639-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. (№ 25). Ст. 180.

20. Савчук М.В. Організаційно-тактичне забезпечення розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв: дис.... канд. юр. наук: 12.00.08. Львів, 2019. 257 с.
21. Салимов К. Н. Современные проблемы терроризма. Москва, 1999. 216 с.
22. Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник: у 2-х ч. Ч. 1. Харків.: КонСУМ, Основа, 1999. 512 с.
23. Селина Е. В. Доказывание с использованием специальных познаний по уголовным делам. Москва: «Юрлитинформ», 2003. 128 с.
24. Сенюк О.В., Домбровський Я.В., Жупіна О.С., Мала О.Р., Туркот М.С.: методичні рекомендації щодо здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням терористичних актів. Київ, 2017. 53 с.
25. Чорний Г.О. Методика розслідування терористичних актів: проблеми формування на сучасному етапі. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2019. Випуск 3. Том 2. С. 226-231.
26. Шепітько В. Ю. Криміналістика [Текст]. Енцикл. слов. (укр.-рос. і рос.-укр.) / ред. В. Я. Тація. Харків, Право, 2001. С. 560.
27. Яблоков Н. П. Расследование организованной преступной деятельности. Москва, 2002. 172 с.